

УДК:
355.01:27

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXI) VIII, vol=22
Бр. 4 / 2009.
стр. 101-124.

Срђан Словић
истраживач-сарадник
на Институту за српску културу Приштина/Лепосавић

АРОНОВА КОНЦЕПЦИЈА СУКОБА И РАТОВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Сажетак

Аронова концепција сукоба и ратова између држава у први план истиче њихову историјско-социолошку условљеност. Кроз Аронову анализу наведених појава могуће је извести веома битне закључке да у међународним односима доминирају дипломатија и стратегија, сукоб и сарадња, али само као крајње тачке у том односу. Између њих постоји читав спектар осталих односа – медијација, добре услуге, арбитража и др.

Посебна пажња ће бити усмерена на анализу саме дијалектике односа између рата и мира за време ескалације политике „хладног рата“ између две супер силе – САД и СССР. То је период шездесетих година прошлог века. Односи између два блока су се заснивали на тзв. „стратегији одвраћања“ и између њих се успоставила тзв. биполарна равнотежа снага. Оваква врста равнотеже је доминирала у међународним односима све до рушења Берлинског зида, 1989. године.

Кључне речи: мир, рат, равнотежа снага, блокови, сукоби, историјска социологија, реализам, бихејвиоризам.

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Сукоби и ратови, било да се ради о њиховом унутрашњем или међународном испољавању, представљали су изузетно значајну појаву у међународним односима и привлачили пажњу теоретичара и практичних истраживача. Тиме су се бавили писци из

разних области друштвених наука – филозофи права, политички филозофи, војни стратеги, историчари, као и аутори утопистичких планова о „вечном миру“.

Овакви односи имају специфичан облик испољавања у међународним односима и њима су се бавиле (и још увек се баве) многе школе и правци – реалистичке, легалистичке, социолошко-историјске и бихејвиористичке.

Рејмон Арон (Aron Raymond) је својом појавом у науци о међународним односима означио својеврсну прекретницу. Утицао је на настанак једне нове школе, која се разликовала од бихејвиоризма, чистог реализма и легализма. Ради се о појави једне нове школе која у први план ставља структуру и динамику међународних односа и превазилази монистичке интерпретације истих.

Историјска социологија не значи једноставну комбинацију историје и социологије, већ мултидисциплинарни приступ у коме примерно место добија политичка наука. Арон је настављач политичких идеја Хобса (Hobbes), Лока (Locke), Монтескјеа (Montesquieu), а посебно Конта (Compte), што је његову теорију учинило флексибилнијом и мање подложном догматизовању.

Надаље, Аронова теорија сукоба и ратова је извршила велики утицај на даљи ток развоја науке о међународним односима и нико јој не може оспорити актуелност. Посебно су актуелне његове класификације кроз историју где сваки савремени истраживач може тражити емпиријско-историјске потврде својих истраживања.

1. АРОНОВО СХВАТАЊЕ УЗРОКА ИЗБИЈАЊА СУКОБА И РАТОВА МЕЂУ ДРЖАВАМА¹⁾

По Арону, постоје *два* узрока агресивног понашања држава, или, како их он *сâm* назива, корени ратних институција: ти узроци су *биолошке* и *социолошке* природе. Да би дошао до рата, Арон полази од стања напетости између и унутар њих. Ове напетости се по себи разликују. Психоенализа испољава склоности да напетости између појединаца објашњава напетостима унутар њих. Агресивност се јавља из фрустрације. Уколико психолошки нормалан појединац не сузбије фрустрацију, он осећа непријатељство према

1) На почетку овог излагања треба рећи да Арон у свом теоријском опусу врло често уместо термина држава користи термин народ, тако да је своје главно дело из области међународних односа назвао „Paix et guerre entre les nations“ („Мир и рат међу народима“), мада се оно преводи и као „Мир и рат међу државама“.

себи сличним, јер не одобрава њихово понашање или се са њима налази у сукобу због неког добра или остварења неких вредности. Чини се да је главна суштина стања напетости у разлици борбе између нормалних појединаца од оне између агресивних, настале услед дејства фрустрације.

Веза између фрустрације и агресије није апсолутна, већ зависи од понашања појединаца који су је изазвали. Овим се Арон разликује од бихејвиориста код којих је веза између фрустрације и агресије апсолутна: узрок агресивног понашања лежи у одређеној фрустрацији и, обрнуто, свака фрустрација нужно води одређеном виду агресивности. Свака препрека ка остварењу циља може довести до мобилизирања одређене количине енергије, а ако то стање дуже потраје долази до изливања тако мобилизиране енергије и деструктивног понашања.²⁾

Арон истиче да права људи произилазе из природних права и ниједно право не може укинути то право. Пошто нико не може гарантовати поштовање тих права, људи треба да их *сами* бране. Хобс експлиците објашњава да нема мира међу народима због тога што између њих још увек влада природно право, а они сами се налазе у природном стању. На основу тога рат остаје крајње средство за прибављање правде (*ultima ratio*).

Што се *друштвених* корена агресивности тиче, Арон полази од *самољубља* (*I'amour propre*). Самољубље се тумачи као жеља за *поседовањем* која преображава доскорашње савезнике у супарнике. Поседник прве позиције је потенцијално агресиван у односу на слабије рангираног, јер моћ и снага постају предмет неизбежних рачуна односа снага. Сукоби се тумаче у склопу историјских односа, јер је то једини начин њиховог исправног тумачења. Сукоби који воде рату не почињу у духовима људи нити су једна проста шароликост различитих видова агресивног понашања (бихејвиористи), већ треба имати у виду особене начине појаве ратова онаквим каквим их познајемо у модерним друштвима. Шема избијања сукоба би била следећа: фрустрација, напетост, сукоб и, на крају пирамиде, рат.

До рата долази у оним моментима када политичке јединице желе да достигну *неспојиве циљеве*, а сâм сукоб постаје насилан

2) Најисцрпнију студију бихејвиористичког проучавања сукоба и њиховог разрешавања је дао др Љубивоје Аћимовић у својој студији: *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци*, Научна књига, Београд, 1987, стр. 183-232.

онда када један од противника прибегава физичкој сили да би другог принудио на потчињавање. Насиље постаје рат у правом смислу речи онда када за узроке има *политичке* циљеве. Ратови се могу завршити путем права или продужењем борбе.

Узрок рата може бити и *конкуренција* (у погледу расподеле дохотка или деобе тржишта). У свим сукобима Арон види један недостатак солидарности и свих оних елемената који се налазе између сукоба и сарадње.

Још један узрок рата може бити и *национализам* – најдинамичнији и трајни извор међународних затегнутости и сукоба.

Анализирајући рат као крајње средство политике значи имати у виду три елемента: Какво је дипломатско поље? Каква је структура моћи унутар тог поља? Каква је техника рата на коју се мање-више позивају владе да би изразиле важност тих односа? Многи примери из дипломатске историје поткрепљују ове чињенице. Дипломатско поље Таљеранда (Talleyrand) и Бизмарка (Bismarck) се никада није ширило ван Европе.

На узрок рата може да утиче и *начин организовања* политичких јединица. Сам начин организовања је у великој мери повезан са судом који државници доносе о томе шта је легитимно, а шта није, какво је њихово схватање рата или дипломатије. Начело легитимитета, са своје стране, изазива три врсте сукоба: „Оне који за собом повлаче множину различитих интерпретација, оне који се налазе између статуса постојања и новог начела и оне који су резултат примене истог начела и промена које утичу на однос снага“.³⁾

Војна организација политичких јединица може да утиче на избијање сукоба јер је повезана са друштвеном организацијом. Раније се и сама величина царства мерила према броју племена која су могла да носе оружје, али је развој ратне технике и индустрије довео до промене овог схватања.

Плуралистичку концепцију рата заговара и Шварценбергер (Schwarzenberger), који истиче четири главне особине рата:⁴⁾

- Рат је *друштвени* феномен. Он се не може поредити са неким природним дешавањима која имају узроке ван људског окружења;

3) Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calman Lévy, Paris, 1964, p. 163.

4) Georg Schwarzenberger, *Power Politics*, London, Stevens, 1964, pp. 198-199.

- Рат је типично обележје друштава где постоје *оружане и суверене* групе. То је особина *хомо сапиенса*. Као члан друштва или друштава у оквиру заједнице, човек се у својим односима са другим људима понаша другачије од суверених држава. Док је државни апарат довољно јак, а постоји и воља да се сила употреби, рат се може спречити. Другачија је ситуација у међудржавним односима; рат између држава је резултат *анархичности* међународног друштва, одсуства владе и институција који би принудом гарантовали успоставање мирних односа;
- Рат *служи* својој сврси. Његови узроци, циљеви и функције се не могу објаснити монистичким показатељима. Рат се може сматрати и заменом за легалне институције које постоје унутар државе (друштва);

Рат је *модел тактике* у међународним активностима. У поређењу са преговарачким тактикама, он је мање подложен прорачунима и тактизирању. У том циљу и Бизмарк сматра да “рат треба бити тако вођен да мир сматра могућим”.

Из наведених схватања рата се види да Шварценбергер, за разлику од Арона, рат посматра као институцију међународних односа која је више *социолошког*, него политичког карактера. У том циљу и прави разлику између *међународног друштва и међународне заједнице*. Међународни односи се налазе у фази међународног друштва, док је међународна заједница *виши* степен интеграције.

Анализа *узајамног* односа рата и мира је *најоригиналније* гледиште Аронове целокупне теоријске анализе. Арон за полазну основу узима *рат*, јер се дипломатско-стратегијско вођење позива на могућност оружаног сукоба, а *циљ* коме тежи цело човечанство је *мир*, а не рат. Међународни односи се налазе у *сенци рата и мира*, и с обзиром на чињеницу да су они међудржавни, они се свode на дипломатију или рат. Пошто у међународним односима *нема* врховног арбитра који би принудио државе на одређено понашање, спрега дипломатије и стратегије чини особен елемент односа међу државама. *Дипломата и војник* поступају у својству представника заједнице којој припадају: амбасадор представља државу у вршењу својих функција и политичкој целини у чије име говори, а војник на пољу борбе и политичке целине у чије име може да погине. Само дипломатско вођење може често пута бити прекинуто оружа-

ном борбом, чак иако се забрањује употреба насилних средстава. Ривалство међу државама не престаје закључењем примирја.

Уколико је рат свесно жељен, он представља средство спољне политике, а уколико су узроци рата непознати актерима, онда он представља зло. Рат оставља велике *последице* на прошле и будуће генерације, јер се мирни односи међу државама одвијају у сенци прошлих битака и у страху од будућих ратова. Пошто је мир тешко досежан циљ, у склопу стварног односа снага преовладавају три начина акције: *одвраћање, убеђивање и субверзија*.

Зависно од тога да ли се проучавању проблема рата прилази на микро или макро плану, рат се сматра *девијантном* појавом или средством политике. Ово је тзв. бихејвиористичка концепција рата коју у први план истиче Келман. Са индивидуалног аспекта посматрано, рат се сматра девијацијом: он избија услед неких недостатака механизма за одржавање мира. Према психоаналитичком приступу, рат је један аспект *ирационалног* понашања који се односи на ирелевантне и личне мотивационе чиниоце присутне у човеку. Овде се ради о повезаности рата са типичним начинима реакције индивидуа на претњу.⁵⁾ Из овога се извлачи закључак да су извесне врсте ставова у виду провокације или извршене претње повезане са мирољубивим начинима решавања сукоба.

Један од могућих узрока ратова према бихејвиористичкој интерпретацији овог феномена може бити и *културни* чинилац. Једна од детерминанти рата је и недостатак адекватних културних модела који би промовисали међународно разумевање и спречили избијање рата приликом ескалације сукоба (Еинцел-Angell). Пошто је рат девијантна појава узрокована девијантним понашањем индивидуе, он се може спречити променом људи (њихових ставова, мотивација, начина разумевања и др.). Ово је типична бихејвиористичка концепција рата базирана на једностраном психологистичком ставу у духу Фројда или Лоренца (Freud, Lorentz).

Са групног аспекта посматрано, рат се сматра *средством* политике. Ово је тзв. схватање рата на макро плану. По њему, до рата може доћи и уколико националне елите не буду подложне ратним мотивацијама и ставовима чак иако постоји узајамно разумевање међу нацијама у питању. Елита дотичне нације се може одредити за рат без постојања адекватне провокације или претње. Са ова-

5) Herbert Kelman, *Societal, Attitudinal and Structural Factors in International Relations*, Journal of Social Issues, Vol. XI, No 1 (1955), pp. 42-56.

квог аспекта посматрано, рат је само једно средство (Макијавели- / Machiavelli/) за остваривање циљева. Ово схватање заступа Котрел (Cottrell)⁶⁾

Рат је резултат људског избора и исход политике владајуће елите у погледу остваривања својих циљева. Сви ови избори би требало да буду довољно рационални. По Котрелу, они се утврђују у смислу митова, предрасуда или слутњи. Уколико је мир погодни- је средство за остваривање циљева, елите ће одабрати мирни начин решавања спорова.

Ова два екстремна схватања покушава да помири Келман уво- дећи категорију *атитудиналних и социјеталних* чинилаца који утичу на избијање рата. Њима додаје и трећу категорију структу- ралних чинилаца. Атитудинални чиниоци представљају оне про- менљиве које описују карактеристике индивидуа. Они за предмет имају ставове, вредности и мотивације који су део погледа на свет индивидуе у питању који утврђују његове реакције на важне дру- штвене догађаје. Независно од тога да ли је индивидуа део елите или јавног мњења, она ове ставове и мотивације претаче у једну ситуацију која тражи доношење одлуке и акције релевантне за од- ређену међународну ствар.

Ставови индивидуе могу да произилазе из њене историјске прошлости, непосредних друштвених услова у којима живи или у претходним међудејствима између њене и осталих нација. Уколи- ко је извор ставова у историјском животу индивидуе, онда, по Кел- ману, ови ставови се јављају као производ индивидуалне личности или националног карактера. Након тога се врши повезивање ста- вова са чиниоцима личности (personality factors). Уколико је њихов узрок међудејство са другим нацијама, онда они добијају карактер *стереотипа* или скала друштвених дистанци. Најзад, „независно од њиховог извора, ови чиниоци сачињавају спремност или тен- денције давања преваге одређеним врстама циљева над другима“ (Келман). Примера овакве врсте ставова у међународним односи- ма има много: ставови према другим нацијама (базирани на дуго- рочној традицији); ставови према међународним организацијама и другим међународним телима; ставови према сопственој нацији, њеној судбини, части, суверености; генерални ставови према рату и миру.

6) Fred Cottrell, видети у: Herbert Kelman, *Societal, Attitudinal and Structural Factors in International Relations...*, оп. цит., р. 43.

У социјеталне чиниоце спадају оне променљиве које описују *карактеристике друштва* као целине. Они се односе на макро јединице – у које обично спадају нације или већи сегменти одређених група нација. Постоји читав скуп социјеталних чинилаца који могу да утичу на појаву рата или мира (географски чиниоци, економски услови земље, животни стандард становништва, технолошки чиниоци). Овде треба укључити и војно-стратешке чиниоце, политичке системе, међународну констелацију и др.

Наведени чиниоци у правој мери одражавају у ком правцу ће се кретати политика једне земље, јер уколико једна земља има слабо развијену технологију, врло је вероватно да ће њене политичке елите водити мирољубиву политику наспрам много спремнијем суседу. Атитудинални чиниоци се тумаче у комбинацији са социјеталним, јер могу да утичу на модификацију последица ових постојећих, али је, у сваком случају, пресудна улога социјеталних који одређују границе политика које воде елите.

Овим чиниоцима Келман додаје и *структуралне*, а то су, пре свега, структура *моћи* и структура *комуникација* у датој држави и међународној заједници. Проучавање структуре моћи нам открива која група има контролу над спољнополитичким одлукама и под којим околностима се тај утицај може осетити. Проучавање комуникационе структуре нам открива која група има приступ информацијама које им омогућују да играју одлучујућу улогу у спољној политици и комуникационим каналима који омогућавају вршење тога утицаја. Пошто појединци и групе унутар и изван нације имају утицај на доношење одлука, веома је важно проучавати националну и међународну структуру. Национална структура ће утицати на количину и врсту утицаја коју врши јавно мњење, ниво до кога мњење може да изражава своју вољу, која количина информација је доступна грађанима, које су им могућности за комуникацију и др. С друге стране, структурални чиниоци ће у великој мери утврдити актуелни садржај јавног мњења утичући на врсту информација које ће бити саопштене јавности.

Када је реч о међународној структури, треба узети у обзир савезништво и групације којима нација припада. Елите удружених нација ће бити у позицији да врше утицај на националне политике у зависности од степена до којег је нацији та подршка потребна и омера до којег су им комуникациони канали на располагању.

Улога структуралних чинилаца се састоји у опредељивању начина на који се атитудинални и социјетални чиниоци каналишу у одлуке и акције, што може имати одлучујућег утицаја на питање рата и мира. На основу овога се враћамо на већ поменућу основну поделу на микро и макро приступ, а из њих изведена тумачења рата као девијантне и патолошке појаве и рата као средства политике. Ово је, ипак, само груба подела која се може условно узети, у смислу њених доминантних тенденција.

2. ИСПОЉАВАЊЕ СИЛЕ И МОЋИ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

У овом делу ће бити речи о испољавању политике силе и моћи у међународним односима. Тај однос ће се јасније увидети приликом анализе односа између стратегије и политике и блокова – оно што је чинило суштину међународних односа у време када је Арон обликовао своју теоријску анализу.

2.1 Однос између стратегије и политике

Дефинишући концепт своје теоријске анализе Арон прави разлику између *међународних односа* и *фудбалске утакмице*. У оба случаја је потребно познавати и поштовати *правила игре* (rules of the game; règles de jeu). „Која средства играчи имају право да употребе? Како се играчи распоређују по разним местима? Како усклађују своје напоре и побеђују противнике“⁷⁾ У спортској игри постоје јасна правила и циљеви игре који су подређени ефикасним одлукама арбитра. Правила постоје и у међународним односима, али за разлику од унутрашњих односа и наведене фудбалске утакмице, нема арбитра који би државе принудио на извршавање одлука.

Шварценбергер и остали реалисти такође говоре о алтернативности рата и мира, или, речено језиком Шварценбергера, постоји *релативност* рата или мира у односима између држава. У систему суверених држава и доминације политике моћи, мир представља вештачко стање ствари које траје све док снаге и интереси који су били довољно јаки да га успоставе, остају довољно јаки да га одржавају.⁸⁾

7) Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations* ..., оп. цит., р. 21.

8) Када је о стратегији реч, Шварценбергер је употребљава у једном ширем контексту наводећи неколико њених доминантних црта: изолационизам, савези, гаранције, рав-

Анализирајући однос између стратегије и политике Арон полази од анализе тзв. „*дипломатских ситуација*“. Њена сврха је да се путем поређења резултата анализе разних ситуација у појединим временским периодима разлуче и опишу историјски системи међународних односа, утврде главне променљиве тих система и установи интензитет тих промена тј. прелаза из једног система у други.

Анализа дипломатских ситуација се састоји у следећем:

- Утврђивању *дипломатских активности* или граница дипломатских система;
- Утврђивању *односа моћи* или шема равнотеже;
- Утврђивању *технике односа* међу државама (мирних или ратних), или технике дипломатије или рата;
- Утврђивању *узајамног признања или непризнања* међу државама;
- Утврђивању односа између *унутрашње и спољне политике*.⁹⁾

Арон тврди да се дипломатско поље после Првог светског рата непрестано шири, па се, као последица тога, односи снага или равнотеже мењају. Долази до ширења средстава за производњу и средстава за уништење. Моћ се концентрише у мањем броју држава које врше упијање мањих. Такође, долази до успостављања разних шема равнотеже, до великог замаха идеологије која утиче на међусобно признавање или непризнавање међу државама.

Совјетски теоретичари периода хладног рата су указивали на то да је подређивање војне стратегије државној политици вршено не само у циљу утврђивања сврха стратегије, већ опште природе стратегије. Империјалистичка политика је по својој природи *назадна*, јер жели да *спречи* развој социјализма. Пошто је империјалистичка политика као таква назадна, она за собом повлачи и образовање назадне стратегије. Совјетска стратегија даје предност политици и продуженим сукобима између два супротстављена тabora.

нотежа снага, империјализам. Он је употребљава у једном целокупном склопу међународних односа заснованих на политици моћи у коме свака група себе сматра крајњим циљем, а употребљава најефикаснија средства која јој стоје на располагању, а која су градирана према њиховој тежини у случају сукоба.

9) Raymond Aron, *Etudes politiques*, Paris, Gallimard, 1972, стр. 411.

Да би се схватио однос стратегије и политике неопходно је схватити суштину рата тј. прецизно га дефинисати. То је „акт насиља са циљем принуђивања противника на адекватно понашање и који нема граница у свом испољавању“ тј. „наставак политике другим средствима, средствима насиља“ (Клаузевиц /Clauzewitz/), „оружани сукоб између две независне политичке јединице путем организованих војних снага у циљу наставка племенске или националне политике“ (Малиновски /Malinowski/), „то је насилан додир различитих или сличних ентитета тј. правно стање које једнако дозвољава двома странама или већим групама да воде сукоб путем силе“ (Рајт /Wright/).

Повезаност стратегије и политике је очигледна и она игра све већу улогу у међународним односима. Стратегија и дипломатија су подређене политици. У мирним временима се политика служи дипломатским средствима не искључујући и примену силе и обрнуто, у ратним временима политика не искључује дипломатске активности. Дипломатија је без употребе силе чисто убеђивање; али, у зависности од *обима* расположиве *моћи* (нарочито у погледу надмоћности наоружања), зависи и *понашање једне државе* у току преговора. Поред овога, веома је битна и сама воља за победом, тј. психичко осећање неугрожености, без обзира на почетни однос снага.

Вођење рата захтева утврђивање стратегијског плана и његовог карактера ради утврђивања чињеница и политичких околности. Неузимање у обзир ових околности може да утиче на дужину рата. Ову грешку су учиниле и Централне силе и Антанта, јер нису рачунале са продуженим ратом, који је захтевао и већа материјална улагања. Из овога се изводи закључак да избор стратегије зависи од циљева рата и средстава која су нам на располагању. Ова веза је још чвршћа у време прерастања ратова у општедруштвене. С друге стране, ни политика *не може* поставити циљеве који *нису у складу* са могућностима стратегије. Појава нуклеарног оружја полако укида ограничења која стратегија поставља политици – за сваки политички циљ се може наћи и одговарајућа стратегија те се „однос стратегије и политике још више усложњава тиме што класично политичко застрашивање подиже на ниво најзначајније нуклеарне стратегије – стратегију одвраћања“.¹⁰⁾ Тако припремљена стратегија представља упозорење непријатељу „да почне са истражива-

10) Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Београд, Савремена администрација, 1979, стр. 198.

њем разумних решења, јер би евентуални рат имао катастрофалне последице по човечанство“.¹¹⁾

Сама појава нуклеарног оружја је *утицала* на однос снага и условила настанак биполаризма у међународним односима и равнотежу снага, а с друге стране, на опадање значаја политичких савеза у политици држава које теже очувању своје безбедности.

Постоји неколико узрока образовања блокова. Међу њима су најзначајнији следећи:

- *Неспоразум између Стаљина и Рузвелта* (Roosevelt) у погледу давања смисла одредби „пријатељске владе у односу на СССР“;
- Тежња европских држава за *америчким ангажовањем* као резултат захвалности за допринос који су САД дале победи над фашизмом;
- Страх од ширења у Европи тзв. „*локалног врућег рата*“ и војна потреба, утицали су да се у време мира усаврше сви неопходни инструменти потребни за само један дан непријатељстава;
- *Подела Немачке* и совјетизација источне Европе су створиле климу сталног сукоба;
- Као изговор за образовање блокова се може узети и чувени члан *51. Повеље УН* – право на индивидуалну и колективну самоодбрану.¹²⁾

Стратегија одвраћања (*stratégie de dissuasion; deterrence strategy*) се са бихејвиористичког аспекта може сврстати у теорију игара („Затвореничка дилема“ и „Игра кукавице“). То је јасно стављање до знања противнику да ће, ако учини један *одређени поступак*, бити тако *кажњен* да му се неће исплатити да се на то одлучи.

У одређеним условима обе стране у игри одвраћања имају и заједнички интерес, који се повећава упоредо са ценом извршења претње. Уколико је цена извршења претње већа од могућих добитака, у том случају је ова стратегија ближа *Игри кукавице*; уколико је та цена мања од добитака, онда се одвраћање јавља у облику *Затвореничке дилеме*.¹³⁾

11) Raymond Aron, *Le grand débat*, Paris, Gallimard, 1963. p. 121.

12) Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations...*, оп. цит., p. 379.

13) Овако схватање стратегије одвраћања заступају др Љубивоје Аћимовић у наведеном раду и Karl Deutch у студији: *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs, p. 125.

Одвраћање има психолошки и материјално-технички карактер:

- Психолошки карактер одвраћања се огледа у томе што државе које *поседују ову моћ* (заједно са нуклеарним оружјем) *нису* у стању да га употребе. Функција овог оружја је пре у одвраћању великих од комплетног рата, него у тежњи да се победи по сваку цену. Последице могућег извршења претње би биле драстичне по целокупно човечанство;
- Материјално-технички карактер одвраћања се огледа у *материјалним средствима* којима једна држава располаже. Арон посебан значај придаје возилима носачима (*porteur*) и балистичким пројектилима. Време преласка од једног до другог континентима се не мери у часовима, већ у минутама.

Из напред наведеног се јасно види да је у питању успостављање биполаризма као посебног облика равнотеже снага током педесетих година двадесетог века. У првој половини су САД држале монопол у нуклеарном наоружању, да би их СССР стигао до 1955. године. Уколико овоме додамо и политичку констелацију односа у том периоду, онда са сигурношћу можемо рећи да способност одвраћања зависи од следећих чинилаца:

- Психолошких, који зависе од моћи убеђивања и способности подношења последица „првог удара“, у случају да је непријатељ у почетку успешнији;
- Техничких, који су последица извршења претње и који указују у којој мери квалитет наоружања утиче на успех напада;
- Политичких, који зависе од сплета дипломатских околности.

Тренутне последице извршења претње би се састојале у високој стопи смртности, а она би зависила од типа бомбе, висине на којој се десила експлозија, стања пасивне одбране, природе склоништа и др. Овакве последице се не би могле мерити ни са једним од дотадашњих ратова. Последице би се осећале и на послератни свет, али рат овакве врсте не би значио и крај света.

Снага одвраћања *не постоји* уколико једна страна нема способности да зада ударац путем *одмазде*. Када би постојала још не-

ка сила која поседује ово оружје равнотежа би била неизбежно различита и средства одмазде била рањивија услед мањка простора. Уколико једна држава зада први ударац ни у ком случају не може избећи казну, или не може да се освети, а да не избегне први ударац. Први ударац се означава као „злочин“, а одговор „казна“.

Због апсурдности употребе овог оружја стратегија одвраћања има типично *одбрамбени карактер*. Нико не сме да нападне први, јер не зна за нуклеарни капацитет противника. Да би снага одмазде била успешна неопходно је испунити следеће услове:

- Систем мора бити *стабилан* и да у нормалним мирним временима укључује нормално управљање;
- Систем мора бити *способан да преживи* непријатељски напад;
- Цивилне вође и војни команданти морају бити способни да доносе и саопштавају одлуке за акцију чак и о последицама могућег непријатељског напада;
- Возила носачи (*porteur*) морају бити способна да *нападну* непријатељску активну одбрану у моменту када она најављује *узбуну* против напада;
- *Одмазде* морају узроковати *жестока уништења* да би одвратиле непријатеља, без обзира на цивилну одбрану и мере које треба предузети.¹⁴⁾

У циљу смањења осетљивости одмазди, водеће елите, нарочито САД, су се залагале за јачање својих база. Овој тврдњи иде у прилог и чињеница да је СССР касније доспео у посед атомске бомбе и да је, самим тим, морао да убрза процес производње како би достигао САД. С друге стране, авијација САД је била надмоћнија и захваљујући томе могла да опустоши већину совјетских градова, док СССР није ни могао да нападне први.

САД би имале шансе да униште највећи део средстава за одмазду СССР све до стављања у погон балистичких направа, али тиме не би поштеделе ни саме америчке градове од уништења. СССР би, са своје стране, уништио део термонуклеарног апарата САД, рампе за лансирање и направе средњег домета у Великој Британији, Италији и Турској. Суштина је у томе да онај део САД који преживи, може бити способан да узврати одмаздама. Дакле, нико не може отпочети комплетан рат уколико се не сматра способним

14) Raymond Aron, *Le grand débat*..., оп. цит., p. 35.

да је у могућности да ослаби непријатељске снаге одмазди. „Ни савези, ни непријатељства кроз историју нису никада били потпуни. Солидарност између непријатеља и супротности између савезника у доба термонуклеарног рата добијају оригинални облик.“¹⁵⁾

Поред стратегије одвраћања, или, како је другачије називају, „стратегија масовне одмазде“ (*stratégie des représailles massives*), постоји и „стратегија еластичног одговора“ (*stratégie de la réponse graduelle*). Ова стратегија подразумева постепено *ширење* рата уз могућност употребе *класичног* наоружања. Арон опомиње да би се она врло лако могла преобразити у стратегију масовне одмазде. Сам ризик успона зависи од три чиниоца:

- Односа снага одвраћања два блока;
- Природе ограничених сукоба;
- Вођења дипломатско-стратегијских операција.

3. ОДНОСИ ИЗМЕЂУ БЛОКОВА

Структура једног блока је утврђена одговором на следећа питања: који обим *независности* у војном смислу имају државе чланице у погледу употребе војне силе изнад оквира утврђеног уговором? Надаље, у погледу утврђивања политике у односу на други блок; независности изван блокова (у односу на земље које не припадају ниједном блоку) и независности унутар блокова.

У Атлантском савезу није постигнуто утврђивање мерила наоружања због тога што ниједна земља није желела да жртвује своју индустрију зарад новог оружја. У том циљу су и министри рата и каријерни официри остали национални. Државе западне Европе би се осећале међусобно *солидарним* све док би постојала *опасност од напада СССР*. Међутим, уколико би иступиле удружено или појединачно, а без САД, тешко да би се могле супротставити СССР. Надмоћност САД у погледу наоружања је утицала на то да оне имају последњу реч у одлучивању. Остале чланице Атлантског савеза имају одређену самосталност у погледу регионалног груписања.

У погледу *војне дисциплине* је међублоковска сличност велика, са мало већим степеном војне дисциплине у Источном блоку, јер је СССР био строжији према независности савезника. Утицај *идеологије* у њему је такође био већи. Он се заснивао на природи режима,

15) Raymond Aron., *Paix et guerre entre les nations...*, оп. цит., р. 424.

а сами економски системи социјалистичких земаља су били у сагласности са идеологијом.

Да чланице Атлантског савеза имају већу слободу у одлучивању најбоље је показивао пример В. Британије и Француске. В. Британија дуго времена није хтела да приступи ЕЕЗ-у, а Француска је била против оснивања ЕФТА-е. Насупрот томе, чланице Варшавског пакта су чланице СЕВ-а. Чланство у *војној* организацији је за собом повлачило и чланство у *економској* организацији.

Свака чланица Атлантског пакта је имала право *вета* у одлучивању. Једно од спорних питања је било и питање поновног наоружавања Немачке и њеног уласка у Пакт. То је била једна нова фаза која је требала да се пређе на путу европског уједињења. Ова идеја је добила подршку америчке администрације, док су В. Британија и Француска биле против уласка Немачке у Пакт. Политика Атлантског савеза у Европи се разликовала од политике на осталим континентима. У Европи је Атлантска заједница наступала као блок, а у осталом делу света је свака земља наступала као посебна целина, мада је у неким тренуцима долазило и до удвојене акције. Од чланица Варшавског уговора једино је *СССР* као водећа сила блока могао да делује *ван* Европе.

Пракса односа међу блоковима је потврдила да је западни свет преживео и успео да оствари свој одбрамбени циљ, тј. да спречи напад непријатеља стратегијом одвраћања, а *СССР*, и поред тога што је усвојио нападачке одредбе, није смео да употреби оружје.

У погледу односа према осталом делу света, Арон истиче значај односа са *неутралним и несврстаним* земљама. Арон уопште не употребљава термин несврстаност, већ уместо њега користи следеће термине: неангажованост, неутралност и неутрализам, не указујући на постојање разлика међу њима. Уместо тога, указује на постојање различитих облика неутралности. На првом месту, то је неутралност класичног типа коме припадају Швајцарска и Шведска, а оне се разликују од Норвешке и Белгије, јер не припадају Атлантском пакту. Аустријска неутралност је за циљ имала да одржи поредак и супротстави се агресији, али је према својим институцијама блиска Западу.

Овде треба посебно издвојити *Југославију*, која је одметник из Варшавског блока, али се истовремено изјашњава за марксизам и лењинизам. Још један од карактеристичних случајева је *Египат*,

где су комунисти изложени прогонима, али је у спољној политици египатска влада повезана са СССР.

Степен развијености није утицао на избор за одређену политику неутралности или зависности, већ „политичке околности и психологија елита и народа који одређују начине ангажовања у прилог једног или другог блока“.¹⁶⁾

Арон даје већи значај политичким од економских узрока, а блокови и неутралне земље се карактеришу нејединственошћу. Политику и покрет *несврстаности* Арон своди на ниво *класичне неутралности*. Арон је под великим утицајем *идеологије*. Идеолошки став му врло често не дозвољава да запази промене које делују унутар система и у међународним односима. Ове промене се нарочито односе на новоослобођене народе, јер су оне самом својом појавом и промењеном унутрашњом структуром, утицале на даљи ток међународних односа – нарочито у *повећању броја* чланица Уједињених нација и утицају на рад Генералне скупштине.

Арон мало пажње посвећује односу између самих несврстаних земаља. Целокупну помоћ новоослобођеним земљама сврстава у већ стандардне и познате оквире финансирања политичких циљева од стране „главних субјеката равнотеже снага“ (Радослав Стојановић – подвукао С. Словић). Можда је помоћ неангажованим земљама имала за циљ очување институција аналогних оним на Западу.

Припадници и једног и другог блока су желели да имају што већи утицај на неангажоване (несврстане) земље. Да би овај утицај повећале, развијене земље су користиле различита средства: економска, политичка, дипломатска, психолошка, а рат сматрале крајњим средством. У том контексту је предност Запада била очигледна, јер је Источни блок био заузет услед тзв. „такмичења идеја“ (Арон), али је увек био спреман да прибегне војној сили (СССР).

У биполарном систему се међу главним актерима успоставља тзв. *биполарна равнотежа снага*. Све остале државе се групишу око две чије снаге надмашују све остале. Основни циљ свих субјеката је да се избегне потчињеност другој страни.¹⁷⁾

16) Исто, стр. 503.

17) Арон употребљава овај термин јер сматра да је снага мерљивија од моћи, а моћи могу бити приближно једнаке ако су снаге уравнотежене. Свака држава, уколико жели да очува равнотежу, мора да заузме положај супротан држави или савезу који су способни да обезбеде такву преоћ, независно од карактера међународних система.

У погледу броја субјеката треба укључити и оне који желе остати изван сукоба. Уколико један од савезника постане неутралан он аутоматски утиче на однос снага тиме што слаби савез, а с друге стране, изазива одговор водеће силе савеза. Пред водећом силом савеза су две могућности: или се одрећи савезништва или омогућити одвајање претњом санкцијама.

Све политичке јединице које остану *ван система* потенцијално су предмет *напада* великих сила – долази до тенденције при-силног привлачења на одређену страну. Оне јединице које остану у блоку се осећају сигурно под условом да се водећа сила понаша заштитнички.

Правила понашања која би важила за тзв. *лабави биполарни систем* су много сложенија од оних која важе за мултиполарни систем. Та правила су следећа:

1. Сви блокови привржени начелима наредбодавне организације међународног система ће *уклонити* супарнички блок;
2. Сви блокови са напред наведеним погледима на природу међународног система ће *пре преговарати*, водити мање ратове него веће, или чак и водити веће ратове под датим ризицима и трошковима, него *пропустити да уклоне* супарнички блок;
3. Сви блоковски субјекти ће повећавати своје способности у односу на супротни блок;
4. Сви блоковски субјекти који су присталице ненаредбодавних организационих начела међународног система, пре ће преговарати, него ратовати да би повећали своју снагу, пре ће водити мање ратове, него пропустити прилику да повећају своју снагу, али ће се *суздржавати* од започињања *великих ратова* у ту сврху;
5. Сви блоковски субјекти ће се пре ангажовати у великом рату, него допустити противничком блоку да задобије надмоћну позицију;
6. Блоковски субјекти ће покушавати да *прошире чланство* свог блока, али ће дозволити ванблоковски положај датог националног субјекта да подржи циљеве супротног блока или да му се придружи;
7. Ванблоковски национални субјекти ће деловати да *смање опасност* од рата међу блоковским субјектима;

8. Ванблоковски чланови ће одбити да подрже политику једног блоковског субјекта против другог, осим у његовом својству члана универзалног субјекта;
9. Универзални субјекти ће полако покушавати да смање неспојивости и супротности међу блоковима;
10. Универзални субјекти ће *мобилисати ванблоковске чланице* националних субјеката против случајева грубог одступања, као што је прибегавање сили блоковског субјекта. То правило, ако му нису супротстављена друга, могло би да оспособи универзалног субјекта да постане узор једног међународног система.¹⁸⁾

Биполарни систем садржи опасност једног општег рата зато што било који локални сукоб интересује целину система. Мале државе могу утицати на равнотежу снага, а прелаз у други табор је веома тежак због „раздвајања утицајних зона“. Унутар самих малих држава су се врло јасно образовале групе од којих су неке више биле за рат, а неке за мир, те је било колебања у погледу приступа одређеном савезу. Водеће земље савеза су у великој мери користиле ове свађе и желеле да придобијањем мањих земаља стекну надмоћнији положај и ослабе непријатеља. Највероватнији развој система равнотеже снага би био тзв. „лабави биполарни систем“ (Арон), који би *могао* да се претвори у *крути биполарни* где би, вероватно, ванблоковски субјекти постепено ишчезавали.

На основу целокупног разматрања односа између блокова, стратегије, политике и односа са осталим неангажованим субјектима, можемо извести следеће закључке:

1. Биполаризам у међународним односима подразумева такву врсту односа који су диктирани *односом снага и захтевом за равнотежом*. У том светлу посматрано, равнотежа снага је, чини се, једини начин очувања мира јер што је једна политичка јединица већа, тиме се осећа све угроженијом. У случају пораза, она би ризиковала да буде кажњена сразмерно жртвама које би непријатељ претрпео у случају победе.

2. С друге стране, *мир* остварен путем равнотеже био би *нестабилан, пун стрепње и привремен*. Ни стратегија одвраћања не помаже много, јер су снаге и једне и друге силе толико јаке и спремне да изненадним нападом униште бар један део термону-

18) Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York, 1957, pp. 22-23.

клеарног постројења друге. Једино и право средство успостављања трајнијег мира остаје *разоружање* употпуњено сарадњом међу државама. Блокови се могу сматрати једним начином и методом успостављања равнотеже.¹⁹⁾

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Анализирајући питања рата и мира, Арон исказује суштину своје теоријске анализе. Употреба силе уопште, а посебно у међународним односима, се објашњава чиниоцима који их одређују. Од биосоциолошких до материјалних, географског положаја и геополитике, економске моћи, стратешког положаја и међународног окружења се долази до одлуке о рату и миру, сукобу и сарадњи међу државама.

Међународни односи садрже алтернативу рата или мира због њихове анархичности која се огледа у недостатку врховног арбитра који би државе принудио на адекватно понашање. Дипломата и војник чине суштину међународних односа (релативност рата и мира). Равнотежа снага, иако представља основу политике моћи (Power Politics), није погодно средство за успостављање мирних односа међу државама, већ само начин ограничења моћи других.

У условима затегнутих међународних односа нико није смео да нападне први, јер би цена извршења претње била сувише велика. Нападач би био суочен са одмаздом која би могла довести у опасност и опстанак човечанства. Арон је, стога, апеловао на мудрост доносилаца одлука у циљу доношења разумних решења.

Једна од мањкавости Аронове анализе би се могла састојати у њеној недоследности. Он, с једне стране, критикује монистичке интерпретације међународних односа (Моргентау), али им се, у исто време, и приближава истичући да би било „сувише идеалистички не видети да сила и моћ имају превагу над међународним институцијама“. Поред овога, Арон је под очигледним утицајем идеологије, јер није успео да укаже на разлику између несврстаности, неутралности и политике еквидистанце у односу на два блока.

Међутим, захваљујући наведеним доприносима, Аророва теорија се уз теорију Моргентауа и Шварценбергера сматра неизоставним штивом у анализи међународних односа, спољне политике и дипломатије.

19) Поред блокова, у методе успостављања равнотеже спадају и компензација, тампон зоне и балансирање.

Резиме

У овој студији је учињен покушај да се кроз анализу Аронове концепције сукоба и ратова у међународним односима укаже на основне карактеристике реалистичких теорија међународних односа. Иако је наука о међународним односима релативно млада научна дисциплина, настала почетком 20. века, а реализам као доминантна школа тридесетих година прошлог века, она своје постојање дугује двомиленијумском развоју политичке науке.

Кроз анализу односа између стратегије и политике, јасно се види Аронова примена метода историјске социологије базиране на реализму. Другим речима, овај метод је своју најпотпунију примену доживео у објашњењу настанка блокова, односа између њих, равнотеже која се међу њима успоставља и стратегије на којој су се заснивали.

Централно место у односу између стратегије и политике је заузела тзв. „стратегија одвраћања“, која се заснивала на биполарној равнотежи снага између главних актера. Таква стратегија, по Арону, не може бити средство успостављања мирних односа међу државама, већ само начин ограничавања њихове моћи путем застрашивања.

Још један од важнијих закључака који је произашао из ове студије се тиче узајамности односа између стратегије и политике – стратегија се не треба спроводити мимо одлука политике, а политика не треба употребљавати она средства која нису у складу са могућностима стратегије. Појава нуклеарног оружја је овај однос поставила на нови нибо, јер је цена извршења претње била превисока.

Кључне речи: мир, рат, равнотежа снага, блокови, сукоби, историјска социологија, реализам, бихејвиоризам.

ЛИТЕРАТУРА

- Аћимовић, Љубивоје, *О истраживању мира*, Међународни проблеми 4/1971.
- Аћимовић, Љубивоје, *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци*, Београд: Научна књига, 1987.
- Aron, R., August H., *Diversity of Worlds*, New York: Reynal and Co., 1957.
- Aron, Raymond, *De la guerre*, Paris: Calman Lévy, 1957.

- Aron, Raymond, *Le grand débat*, Paris: Calman Lévy, 1957.
- Aron, Raymond: *La guerre en chaine*, Paris: Gallimard, 1951.
- Aron, Raymond, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Paris: Gallimard, 1948. Aron, Raymond, *Les tensions et les guerres du point de vue de la sociologie historique* (Evaluation des études sur les tensions internationales), Paris: Unesco, 1957.
- Aron, Raymond, *La sociologie des relations internationales*: dans «Revue française de sociologie», sep. 1963.
- Aron, Raymond, *Démocratie et totalitarisme*, Paris: Gallimard, 1965.
- Aron, Raymond, *Les étapes de la pensée sociologique*: Montesquieu. Compte. Marx. Tocquille. Durchein. Pareto. Weber. Paris: Gallimard, 1967.
- Aron, Raymond, *Les Etudes politiques*, Paris: Gallimard, 1972.
- Aron, Raymond, *Pensée de la guerre, Clauzewitz*, Paris: Gallimard, 1976-1980. Tome 1-2. Tome 1.: L'âge européen, Tome 2: L'âge planétaire.
- Aron, Raymond, *Political action in the shadow of the atomic apocalypse, The Ethic of Power*, 1962.
- Deutsch, Karl, *The Analysis of International Relations*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1968.
- Димитријевић, В., Стојановић, Р., *Основи теорије међународних односа*, Београд: Службени лист СФРЈ, 1977.
- Димитријевић, В., Стојановић, Р., *Међународни односи*, Београд: Савремена администрација, 1979.
- Dougherty J., and Pfaltzgrat R., *Contending theories in International Relations*, Harper and Row Publishers, New York: 1981.
- Duroselle, J.B., *L'étude des relations internationales* y: «Revue française des sciences politiques», 4/1952.
- Иблер, Владимир, *Међународни односи*, Загреб: Напријед, 1971.
- Јанковић, Бранимир, *Међународни односи у развоју политичке мисли*, Београд: ВШПН, 1963.
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*, New York, Alfred Knopf, 1948.
- Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд: 1990.
- Симеуновић, Драган, *Државни удар или револуција*, Студио плус, Београд: 1991.
- Симеуновић, Драган, *Le nouvel ordre mondial et l'Etat-nation*, Editions Dialogue, Guernes: 1996.
- Симић, Драган, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Београд: ФПН, 2002.
- Schwarzenberger, George, *Power Politics*, London: Stevens, 1964.

Srdjan Slovic

ARON'S CONCEPT OF THE CONFLICTS AND WARS IN INTERNATIONAL RELATIONS

Summary

In this study there is presented an attempt to underline basic characteristics of realistic theories in international relations through an analysis of Aron's concept of the conflicts and wars in international relations. Although the science on international relations is a relatively young scientific discipline that had appeared at the beginning of the 20th century, and realism had been a dominant school of thought in 1930's, the existence of realism was indicated and prepared for due to the two-millennium long development of political sciences.

In the analysis of the relations between strategy and policy, Aron's application of the method of historical sociology is clearly visible. In other words, this method has been most completely implemented regarding the explanation of the establishment of political blocks, their common relations, their balance ratio and also the strategy that they had been founded upon.

In this concept the central part in the relations between the strategy and policy is a so-called "deterrence strategy". It was founded taking into account the bipolar balance of power between the main actors. According to Aron, this strategy cannot be the tool in establishing peaceful relations among the nations, and instead of it can only achieve limitation of their power by the means of intimidation.

One of the main conclusions arising out of this study is related to the correlation of mutuality between the strategy and policy – the strategy should not be implemented independently in regard on the decisions on the policy, and the politics should not implement the means that are not in accordance with the objective of the strategy. This sort of relations had taken on a new level with the appearance of nuclear weapons, the stakes having become too high.

Key Words: peace, frame, power balance, blocks, conflicts, historical sociology, realism, behavioralism

Овај рад је примљен 2009. а прихваћен за штампу на састанку Редакције
..... 2009. године.